

KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU VE TÜRKİYE'DE SANATIN KADIN DÜNYASINDAKİ YERİ*

Arş. Gör. Melek Şahindokuyucu**

ÖZET

Kadın, doğanın bir parçası ve doğurganlığın vazgeçilmez simgesidir. Önceleri, (tarih öncesi dönemlerde) bereket tanrıçılığıyla özdeşleştirilen kadın, birçok doğa olayı çözümlenip doğanın işleyiş yasaları içinde erkek egemen olunca toplum içindeki değerini yitirmiştir. Kadınlar yirminci yüzyılın başına dek, kendileri için başkaları tarafından çizilmiş kaderlerini yaşamak zorunda kaldılar. Sonraki yıllarda eğitimin niteliğinin çalışma hayatında alacağı görev için stratejik noktayı oluşturduğunu anladı ve erkeklerle birlikte sistemli bir çalışma hayatında adım attı. Türk toplumundaki kadınların konumu da dünya kadınlarının yaşam biçimlerinin küçük birer prototipidir. Türkiye'de kadınların sanat tüketimleri, yok denecek kadar azdır. Oysa, sanat uyku ve çalışma yetilerinden sonra yaşamımızın vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Türk kadını için sanat yapma eylemi, (özellikle teknolojinin insanı sarıp sarmalayan, emeğe saygıyı tüketen anlayışıyla) günümüzde kaçınılmaz bir istek olmalıdır. Toplumsal kültür politikamızın da kadınlarımızı sanat alanında daha etkin bir katılıma yönlendirici çabalar içinde olması gerekmektedir.

Anahtar Kelime: Kadın, Türkiye, sanat

THE STATUS OF WOMEN IN THE SOCIETY AND THE IMPORTANCE OF ART IN THE WORLD OF WOMEN IN TURKEY

Abstract

Women are a part of nature and an indispensable symbol of fecundity. In prehistorical times, women were identified with the goddess of fertility; however, they lost their importance in society when men became dominant after having solved many natural phenomena. Up to the beginning of the 20th century, women had to live a destiny that had been determined for them by others. Later, women understood that they constituted a strategic point in the quality of education and working life, and entered working life in a systematic way with men. The status of Turkish women is a small prototype of the way of life of women in the world. Women have had no art consumption in Turkey. However, art is an indispensable part of our lives after sleep and the skill of work. For Turkish women, creating art

* 8 Mart 2005 Dünya Kadınlar Günü Paneli Sunusu, A.İ.B.Ü.

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim Eğitimi Bölümü

(with technological development and its disrespectful approach to work) must be an unavoidable wish. Our social art policy must require women to be more active and authoritative in art.

Key Words: Women, Turkey, art

Doğanın ayrılmaz bir parçası olan kadın, doğurganlığın vazgeçilmez bir simgesidir. Kadınların tarih öncesi dönemlerde (doğurganlık özelliği nedeniyle) doğayla özdeşleştirilmesi çok doğaldı. Toprağa düşen tohumun boy salması gibi, kadın da doğuruyordu. İnsan, birçok doğa bilinmezini çözümleyip bilgisi geliştikçe doğadan korkmamaya başlamış, gizli güçlerin aslında, doğanın işleyiş ve biçimleniş yasalarından başka bir şey olmadığını anlamıştır. Bu anlayış da kadının o değerli bereketlilik ve tanrıçalık özelliğini zayıflatmaya başlamıştır.

Kültür geliştikçe üretim ve ticaret, erkekleri iklim değişikliğinden ve coğrafi engellerden kurtaran bir kaynak yoğunluğu sağladı. Doğa bir kenara itilince kadınlık da önemini kaybetti. (Paglia. 1996.s.21)

Tarih öncesinden günümüze gelindiğinde, ise kadının toplum içindeki konumunun aslında çok da fazla gelişim göstermediğini, yalnızca, (iyimser bir bakış açısıyla) kadının insan olarak biraz daha önemsendiğini görebiliriz.

Kadınlar yirminci yüzyılın başına dek, kendileri için başkaları tarafından çizilmiş kaderlerini yaşamak zorunda kaldılar. Menopoza kadar çocuk doğurması gerektiğini anladığında ise, yemek pişiren, çocuk büyüten, doğurgan dişi görüntüsünü değiştirmek üzere kıpırdanmaya başladı. İlk kez, 1920 yıllarında Batı ülkelerinde yürüyüşlere katıldığında haklarını elde etmek için, ileriki yıllarda gireceği çetin mücadeleyi de haber vermiş oldu. Aynı yıllarda, kadınlarımız vatan toprakları üzerinde kutsal göreve çağrıldıklarında benzer değişimi başka bir alanda gerçekleştirdiler. Kurtuluş Savaşı'mızda, cephane arabasını çeken, sırtında tüfek, erzak taşıyan yara saran, hasta bakan büyükannelerimizdi. Cephe gerisinden askeri desteklerken, tüm gücünü kullandı, yokluk içinde olağanüstü işler başardı. Yüzyıllar boyu, aklını annelik ve acıma duygularıyla yoğurarak kullandı. Evin görünmeyen hakimi olmayı becerebilen kadın, aile içi sorunları politik bir davranışla, ikinci planda kalarak çözümlemenin yollarını aradı. Bu özellikleri zamanla O'na, kriz anlarında önemli görevlerin yollarını açtı. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, fabrika tezgahlarında olan erkeklerin yerini alan, harabe halindeki kentlerdeki yapı kalıntılarını temizleyen Alman kadınlarıydı.

Kadının, kişiliğinde değişik boyutlar araması, 1950 yılından sonra daha belirgin bir şekil alırken, sinema sanatı burada etkin bir rol oynadı. Tüm dünyada sinema tutku haline gelip insanları büyülediğinde kadın da bir sinema metası, güzellik nesnesi oldu. Yıllar, kadının beyazperdeden aktarılan, sarışın, aptal, iyi eş ve anne imajı ile avunmasıyla geçti.

Sonraki yıllarda eğitimin niteliğinin, çalışma hayatında alacağı görev için stratejik noktayı oluşturduğunu anladı ve erkeklerle birlikte sistemli bir çalışma hayatına adım attı. 1970'li yıllarda feminist akımlara öncülük ederek uç nokta arayışına bile girdi.

Bir-iki kuşak annelik ve iş hayatını sürekli birlikte götürürken zorlu anlar yaşadı. Gerekliğinde savaş verdi. Yenilgiyi kabul edip kabuğuna çekildiği anlar olmadı değil. Bu deneyimler, günümüz kadınına öğrenim yıllarından başlamak üzere, çalışma hayatını öne çıkaran uzun süreli planlar yapması gerekliliğini anlatmada yardımcı oldu.

Doğum kontrol yükünü omuzlarında taşısa da kadın, tıptaki gelişmelerden yararlandı. "Her nimetin bir bedeli vardır" sözünü boşa çıkarmayan doğum kontrol haplarının yan etkileriyle savaşarak hamile kalıp kalmama konusunda hürriyetini ilan etti. Son yıllarda anne yaşı kırkın üzerine çıkınca iş hayatındaki mücadelesi de değişik bir boyut kazandı. Erkeklerle eşit koşullarda çalışmanın yollarını aramaya başladı.

Ama O, erkek ile aynı işi yapıp daha az ücret ve daha düşük unvanla çalışıp, sırt sıvazlamasını öğrendi. Unvanının, yaptığı işe uygunluğunu zaman zaman sormanın gerekliliğini gördü kadın. Terfilerin "Bütçede para yok" oyunu ile birlikte sunulduğunda gerçekliliği tartışmanın, ücret budama politikasına kurban gitmemek için şirketteki insan kaynaklarını, güçleri, düşmanları, yandaşları saptamanın yararlarını keşfetti. Günümüzde işyeri kuralları, hala erkeklerin çalışıp kadınların evde oturduğu döneme ait olduğu için, doğum izni konusunda birçok ülkede patronuyla pazarlığa oturabiliyor.

USA Today, 1989 yılında, "Sen her şeyi beceremezsin" başlığı altında kadınların ufak işlere yönelmelerini öneriyordu. Aynı yıl, New York Times, "Hem annelik, hem de iş, kadını korkutmaya başladı" başlığı altında, çalışırken çocuk doğuran kadınların, şirketlere pahalıya geldiğini savunuyordu. Harvard Business School mezunu bir grup kadının özel hayatları üzerine yazılmış kitap için de şu başlığı kullanmıştı: "Başarı için koşullandırıldılar. Meslek kadınları kendi kendilerini aldattılar. Fortune dergisinin kapağındaki soru oldukça ilginç: "Mesleğiniz, çocuklarınıza zarar veriyor mu?" İç sayfalarda ise bir başka endişe belirtisi yer alıyordu: "Akıllı anneler ve uysal yönetimlerin daha fazla yol almalarına izin vermeyin!" Günümüzde orta kademe yöneticiliğine ağırlığını koyan kadın, 21. yüzyılda, kendine yönetim kurullarında yer açmaya çalışıyor. Eş, iş, çocuk üçlüsünün idaresinde başarısını kanıtladı. Şimdi yeni görevlerin sorumluluğuna hazırlanmakta. Amerika Birleşik Devletleri'nde her gün silahlı saldırı sonucu ölen gençlerin sayısının artması, şiddetin yaygınlaşması karşısında tüm annelerin ortak bir çığılığı var: "Dünyada daha çok kadın idareci olsaydı, silahlar böyle konuşmazdı." Günümüze dek, tehlikeyi göze almak, kararlı, katı olmak gibi liderlikle özleştirilmiş değişik boyuttaki nitelikler ön plana çıkmamıştı.

Oysa dünyanın değişik ırkları, onların değişik kültürdeki toplulukları, sorunlarına sabır, anlayış, hoşgörüyüyle yaklaşabilecek ayrıntılara önem veren, iletişimi güçlü, iyi dinleyici özellikleri sergileyen liderlerin yolunu gözlemektedir. (Cumhuriyet. 1994.6)

Dünya üzerindeki kadınların toplumsal yaşamlarının genel bir değerlendirmeye irdelendiği bu yazılanların ışığında, Türk toplumu içindeki kadınlarımıza baktığımızda görüyoruz ki, Türkiye’de de durum dünya kadınlarının yaşam profillerinin küçük bir benzeridir. Basit bir söylem olmakla birlikte aslında birçok kez ele alınmış, üzerine yazılar yazılmış bir cümledir, “Türk toplumunda kadının yeri” cümlesi. Hayat devam ettikçe de bu cümle popülerliğini koruyacaktır. Çünkü toplumları yaratanlar kadınlar ve erkeklerdir. Bazen bu cümle “Erkeğin rolü” olarak değişse bile ilgi çeken “Kadının rolü” cümlesi olacaktır. Nedeni de kadının henüz erkekten birkaç kemik daha aşağıda görünmesi ve eşit düzeye gelebilmek için çok çabalaması gereği, bu çabanın eylemsellik doğurduğu ve dikkat çektiğidir.

Kadınlarımızın kendilerini geliştirmeleri, bunun için de çok çabalamaları gerektiği bilinen bir gerçektir. Öncelikle eğitim, tüm kadınların alması gereken bir zorunluluk olmalıdır. Kişinin her şeyden önce bir birey olarak kendini tanıması bilgi ve becerilerini, olanaklarını ya da olanaksızlıklarını bilmesi, insan olarak bilince ulaşmanın gereklerindedir.

Kadınların kendilerini bilinçli, sağduyulu ne istediğini bilen insanlar olarak yetiştirmeleri, kendi bireysel kimliklerinin gelişimine katkı sağladığı gibi, yaşadıkları toplum için de bir kazanımdır. Çünkü, toplumlar bilgi ve kültürle yükseltilirler.

Hangi toplumsal kesitte olursa olsun “insan” olduğunun farkına varmış, bunun paralelinde kişilik değerlerini oluşturmuş az sayıda da olsa kadın vardır. Bu kadınlar, zor koşullarına karşın toplumsal üretkenliklerini ortaya koyma, ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilme mücadelesi verirler. Çoğunlukla da başarılı olurlar. Ne kendilerini başkasının yaşamına ipotek koymaya yetkili kılarlar ne de başkasının kendi yaşamlarına ipotek koymasına izin verirler. (Kırlangıç. 1990.s.2)

Bugünkü Türkiye gerçeğinde ise, insan olduğunun farkına varmış, bunun paralelinde kişilik değerlerini oluşturmuş kadın sayısı diğer gelişmiş ülkelerin kadın nüfusundan çok daha az sayıdadır. Duygusal dünyanın çözünürlüğü ile ilgili olan sanat fenomeni ise, kadınlarımızın kimlik ve kişilik bunalımlarında en çok tüketilmesi gerekli bir alan olmalı iken, neredeyse hiç bulaşılmayan bir değer olarak kalmaktadır.

Kendini ifade edebilmenin en estetik yönlerinden biridir sanat faaliyetleri. Üstelik de çağımızın getirdiği teknik kolaylıklar (evdeki elektrikli ev aletleri vb.) birçok kadına boş zaman doğurmaktadır. Aletlerin, el becerilerinin yerini alması, çocukların büyüyüp yuvadan uçmaları, eşin bir iş kolik olması, çiftlerin arasında

zamanla kaçınılmaz bir şekilde oluşan alışkanlıklar kadını en enerjik döneminde tek başına bırakmaktadır. Türkiye’de kadınların birçoğu gençliğinin ilk yıllarında eğer öğrenci ise, okulunu başarıyla bitirip bir iş bulmak ya da evlenip hemen evinin kadını olmak hayalini kurmaktadır. Bazı kadınların düşleri de kendi evleri olup ayaklarını koltuğunda sorunsuzca uzatıp çocuk büyütme. Ya da ekonomik özgürlüğünü eline alabilmek için çabalamak ve iş başarılarını kendine ödül olarak görmektir.

Özellikle ev hanımlığını seçip ayaklarını koltuklarında uzatabilmeyi başarmış, ayrıca da kaçınılmaz olan orta yaş bunalımı üstüne eklenmiş olan kadın, hiç aklına gelmeyen bir yalnızlık içinde bulmaktadır kendini. Çalışan kadın, bu durumdan kendini işi sayesinde kurtarabiliyor. Onun da problemi tam tersine zamansızlık oluyor. Bu durumda, Türkiye’de, zamanı boş olan kadınların birçoğu, ekonomik koşulları elverdiği ölçüde ve yaşadığı kentin ona sunduğu imkanlar doğrultusunda kendini sokağa atıyor. Kadın günleri, zayıflama salonları, aşırı tüketime dayalı alışverişler yapıyor. İnsan da hiçbir iç zenginliği bırakmayan bu yapay zevkler, can sıkıntısını büsbütün körüklemekten başka bir şey vermemektedir. Kadın kullanamadığı ve nasıl kullanacağını bilmediği büyük bir potansiyelin o’nu yok ettiğini fark eder ve depresyona girer.

Günümüzdeki karmaşa dolu hayatın en önemli getirilerinden biri: Depresyon. Zaman zaman hepimiz kendimizi dibe vurmuşken bulabiliriz. Bu dönemler uzun sürmez, bir süre sonra normale döneriz. Ya da erkekler daha çabuk dönerler. Hatta bizler kadar depresyona maruz kalmazlar. Evet, ne yazık ki gerçek bu: Biz kadınlar erkeklere oranla daha fazla depresyondan muzdaripiz. Michigan Üniversitesi’nde yapılan bir araştırmaya göre, kadınların birçoğunun, erkeklere kıyasla daha düşük statü sahibi olmaları ve daha az güçlü konumda olmaları, yaşadıkları depresyon sıklığının bilinçaltındaki en önemli sebeplerinden. Bunlardan dolayı kendi hayatlarını yeterince kontrol edemediklerini hissediyorlar. Bu da günümüz kadınında bir sıkışmışlık duygusu yaratıyor. Ayrıca, biz kadınlar ne yazık ki olumsuz ve bizi üzen duygularımızla erkekler kadar kolay başa çıkamıyoruz. Bizi üzen şeyi büyütürük kafaya takıyoruz. O şey kafaya taktıkça daha da büyüyor ve büyüdükçe iyice içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Bir şeyleri olurlarına bırakmayı erkekler kadar rahat beceremediğimiz için, kendimizi yiyip bitiriyoruz. En sonunda olan yine ruh sağlığımıza oluyor. Gücsüz motivasyon, azalan direnç ve artan özgüven kaybı depresyona çanak tutarak onu besliyor. (www.star.com)

Kadınları içine alan bu depresyon ve boşluk duygusuyla başa çıkacak olan yine kadınlardan başkası değil. Türkiye’de boş bir gününde bir müze ziyareti yapan, bir bale gösterisi izleyen ya da operaya giden kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Birçok kadın farklı gerekçelerle kitap okumuyor, gazete almıyor. Uyuşuk bir toplum yaratmanın en hızlı araçlarında biri olan televizyonu izliyor. Kaç kadın (anne) çocuğuna gece yatmadan önce kitap okuyor? Yalnızlığımız ve sıkıntılarımızı

yorumlayışlarımız bile kimliğimiz ve ulusal karakterimiz hakkında bilgi vermektedir. Türkiye’de her alandan para kazanmayı hedefleyen kitle, boş zamanı da “rant” olarak görmüştür.

Son yıllarda tüketim toplumu çılgınlığının yaşandığı düşünülürse, boş zaman tüketiminin de bir kazanç kapısı olduğunu düşünen pazarlamacı zihniyetler, özellikle, kadınlara yönelik “hobi kursları” gibi uğraşları Türk ekonomisine kazanç kapısı olarak sunmaktadır. Sunulan bu “hobi kursları” görsel sanatların el becerileri haline getirilmiş küçük versiyonları olarak görüldüğü müddetçe, ne bu kurs öğreticilerine ne de kursiyerlerine “sanat ruhu” kazandırmak adına fayda sağlamayacaktır. Ama, amaç da zaten “sanat ruhu” kazandırmak değil, para kazanmaktır.

Kadınların içinde buldukları “boş zamanı” rant kapısı olarak görmeyip onları geçekten bir sanat dalıyla tanıştırap içsel huzursuzluklarını ve sıkıntılarını daha profesyonelce bir sanat yaklaşımıyla ele alıp yönlendirmek gerekmektedir.

Sanat’ın “zanaatkar” işleri gibi görülmediğini, gerçekten ne anlam ifade ettiğini; ruhsal, duygusal boyutunu bireye kazandıramayan kurslar kişinin ancak bir dönem ihtiyacını karşılar. Oysa bu tür kursların ilk hedefi öncelikle, insana sanat duygusunu aşılacak olmalıdır. El becerilerinden önce, ruhsal, duygusal yaklaşım, sanatı yorumlayış da ilk basamaktır.

Teorisi kazandırılmayan, öğretisinin insanın ince ruhundan kaynaklı olduğu öğretilemeyen sanat yaklaşımı, zaman içinde ortaya konan ürünlerin niteliksizliğiyle, kursiyerine mutluluk değil, mutsuzluk verecek; faydalı geçmesi planlanan uğraşı boşa giden emek olarak kalacaktır. Sanatı hayatımızın bir parçası olarak görmek, sanatı bir lüks değil, bir gereksinme olarak algılamak, özünde sevgi olduğunu bilmek, sanatı anlamak için ilk yoldur.

Sanat uyku, beslenme ve çalışma yetilerinden sonra yaşamımızın vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Her türün kendine özgü bir dili vardır. Bundan dolayıdır ki, önümüze sonsuz seçenekler sunar. Sanat anlaşılmadan sevilemez. Anlaşılabilirliği için öğrenmek gerekir, çaba gerekir. Bildiğimiz şeyleri severiz, sevdikçe haz duyarız. Bu gayretlerin sonucunda öğrendikçe bilgimizin yetersizliğini görürüz. Bu yetersizlik, zamanımızı değerlendirecek olağan dışı bir serüvenle bizi karşı karşıya bırakır.

Sanatı araştırdıkça onu hissetmeyi öğreniriz. Sorgulamaya başlarız. İçine girdikçe özgürlüğümüzü hissederiz. Bir sanat eserini incelerken tek başıyızdır, tekizdir. Biz görürüz, biz hissederiz, kendi kendimize yorumlarız, özgürüzdür. Yalnızlık duygumuz renklenir ve anlam kazanır.

Kadınların içinde buldukları sıkıntı ve boşluk duygusunu doldurmak için araç olarak düşünülen sanat uğraşlarını, bir ihtiyaca karşılık görmek gibi algılamak yerine, içinde kaybolup gidilecek engin bir deniz olarak görmek çok daha faydalı olacaktır.

Yaşam sevincinin bir parçası olan sanat seyirciyi veya dinleyiciyi kabuğundan çıkarır, ona bir dinlenme zamanı verir, dertlerinden, kaygılarından uzaklaştırır, tazeler, yeni bir enerji ile yaşamın karmaşık problemlerinden arıtır.

Türk kadını için sanat yapma eylemi, (özellikle teknolojinin insanı sarmalayan, emeğe saygıyı tüketen anlayışıyla) günümüzde kaçınılmaz bir istek olmalıdır. Çünkü insanlar birbirleriyle toplumsal iletişimde duyarlılıklarını yitirmektedirler. Bu yitip giden duyguları yeniden yaratmak, güçlü ve kendinden emin bireyler yetiştirmek için sanat içimizdeki duyarlılıkları ortaya çıkarıp bizlere farklı bir bakış açısı sunabilir. Kadının annelik kimliği ve çocukların yetişme dönemlerinde annelerinden ne kadar etkilendiği bilinen bir gerçektir. Öyleyse, annelerin kendilerini geliştirmeleri, sanata bakış açıları; çocuklarının kişiliklerinin gelişiminde, toplumların kültürlenme süreçlerinde çok önemlidir.

Anlayış ve sevgiyle yaklaşım, insan ilişkilerinde olduğu kadar sanatı anlamak için de gereklidir. Kadınların kendi içsel seslerini dinleyip sanatı anlamaya çalışıp sevmeleri ilk duygusal basamak olacaktır. Çünkü anlamadan sanatı sevmemiz mümkün değildir. Görmek ve öğrenmek heyecanı onlara değişik bir kimlik kazandıracaktır. Can sıkıntısından içine düştükleri bunalımı, bu olumlu yöne doğru akıttıklarında doyum içinde olmanın verdiği tatla çevresindekilere daha olumlu yaklaşım yumuşayacaklardır. Basit ve tüketime dayalı zamanların yerini, sade ama duyarlı sanat uğraşmaları alacaktır.

Sanat bir farkındalık ve özgürlük alanıdır. İnsanın kendini tanuması, doğaya ve yaşama en etkin katılımıdır. Sanatın insan yaşamına girmesi çağdaş, üretken, özgürlükçü bir yapının toplumda oluşmasına katkıda bulunur. Özellikle toplumumuzdaki sanat dokusuna bakıldığında kadın sanatçılarımızın azlığı dikkat çekicidir.

Sanat ve kültür politikasının değişmesi, sanatçıya verilen desteğin artırılması, daha duyarlı bir toplum yapısı için zorunluluktur. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta: Kadınlarımızın sanat alanında daha etkin katılımı için toplumsal bakış açısının değişmesine yönelik çabalar ortaya konmasıdır.

KAYNAKÇA

- Kırlangıç. B. Cumhuriyet Gazetesi. 06.02.1990; Toplumda Kadının Yeri. İstanbul
Cumhuriyet Gazetesi Çeviri Servisi. 14.03.1994. Kadın Toplumda Yerini Sağlamlaştırıyor. İstanbul
Paglia. C. (Çev: Turgut Berkes). 1996: Cinsellik ve Şiddet ya da Doğa ve Sanat. İstanbul: Ofset Basımevi
www.star.com.tr. 07.08.2000. Hanımlar! Depresyonda Eşitlik Yok; Üstünlük Bizde!!!